

Małgorzata Frankiewicz

STANOWISKO AMERYKAŃSKIE
WOBEC WYBORÓW W GRECJI W ROKU 1946

W polityce amerykańskiej, w 1946 r., Grecja nie odgrywała istotnej roli ze względu na prosty fakt, iż istniało wówczas wiele miejsc o bardziej kluczowym znaczeniu. Biorąc pod uwagę niewielką rolę strategiczną Grecji, Washington prowadził politykę nieingerencji w jej wewnętrzne problemy. Jak było podkreślane, w memorandum Departamentu Stanu z 29 czerwca 1945 r. rząd amerykański miał zamiar odgrywać w poszczególnych państwach „proporcjonalną rolę do jego siły i zawartych zobowiązań¹. Sekretarz stanu James Byrnes w memorandum do prezydenta 30 czerwca 1945 r. wyjaśniał, iż takich zobowiązań wobec Grecji nie było².

Warto podkreślić, że rząd amerykański starając się nie ingerować bezpośrednio w sprawy Grecji deklarował jednak poparcie dla poczynąń Brytyjczyków, których wpływy były tu znacznie silniejsze niż amerykańskie³. Jak zauważył ambasador Stanów Zjednoczonych w Grecji Lincoln MacVeagh Brytyjczycy kontrolowali życie polityczne i ekonomiczne Grecji silniej nawet niż Niemcy podczas okupacji⁴.

Mimo dość marginalnego traktowania Bałkanów przez Washington pojawiały się tam wydarzenia, wobec których Stany Zjednoczone jako mocarstwo, musiały zająć stanowisko. Do takich należały z pewnością wybory parlamentarne i plebiscyt dotyczący przyszłego ustroju Grecji.

Aby przedstawić stanowisko Stanów Zjednoczonych wobec wyborów w Grecji, niezbędne jest zapoznanie się ze złożonością jej sceny politycznej, na której od 1943 r. istniał konflikt między lewicą a prawicą. Relacje

¹ S. G. Xydis, *Greece and the Great Powers*, Tessaloniki 1963, Annex 4.

² *Documentary History of Truman Presidency*, ed. D. Mervill, Vol. 11, New York 1995.

³ Patrz G. M. Alexander, *The Prelude to the Truman Doctrine. British Policy in Greece 1944–1947*, Oxford 1982.

⁴ P. J. Stavrakis, *Moscow and the Greek Communism. 1944–1949*, London 1989, s. 87.

między ugrupowaniami determinowane były przez walki na przełomie 1943 i 1944 r., oraz powstanie wywołane przez EAM (Grecki Front Wyzwolenia Narodowego) w grudniu 1944 r.⁵

Lewica grecka była reprezentowana przede wszystkim przez EAM i Unię Ludowej Demokracji/Grecką Partię Socjalistyczną (ELD/SKE) utworzoną 10 kwietnia 1945 r. przez Alexandrosa Svolosa i Dymitrisa Stratisa. Centrum stanowili republikanie z Partii Liberalnej (EPE), na czele z Georgisem Papandreu i Eleftheriosem Venizelosem, Partii Rolniczej Alexandra Mylona i Partii Postępowej Georgiosa Kafandarisa. Prawica złożona była głównie z rojalistów skupionych w Partii Populistycznej, Partii Narodowej Napoleona Zervasa, Partii Nacjonalistycznej Theodorosa Tourkovasilisa i Partii Pracy Aristidisa Dimitratosa⁶.

Charakteryzując lewicę grecką, należy zwrócić uwagę na dwa cele polityczne zbliżających się wyborów i plebiscytu: po pierwsze: nie dopuścić do powrotu króla, a wraz z nim monarchii; po drugie: osiągnąć przewagę w parlamencie⁷. Prawica grecka w przeważającej mierze uznawała natomiast konieczność powrotu króla, jak również pragnęła osiągnąć sukces wyborczy. Widziała swoją dużą szansę w tym, iż mogła występować w kampanii wyborczej w roli antidotum na komunistów.

Przybliżony termin wyborów został ustalony 12 lutego w porozumieniu w Varkizie kończącym powstanie grudniowe lewicy⁸. W punkcie IX ustalono wówczas, iż wybory odbędą się na początku 1946 r. i będą poprzedzone plebiscytem dotyczącym przyszłego ustroju Grecji. Obydwa głosowania miały się odbyć pod kontrolą obserwatorów międzynarodowych⁹.

Populiści, którzy stanowili najsilniejsze ugrupowanie prawicowe, uważali, iż plebiscyt winien odbyć się przed wyborami, w przeciwnym wypadku nowy parlament zająłby się tylko przygotowaniem do jego przeprowadzenia,

⁵ G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 53–70; L. S. Wittner, *American Intervention in Greece 1943–1949*, New York 1982, s. 10–34. EAM powstał 27 IX 1941 r. z połączenia KKE (Greckiej Partii Komunistycznej), SKE (Socjalistycznej Partii Grecji), AKE (Rolniczej Partii Grecji), ELD (Unii Ludowej Demokracji). ELD i SKE opuściły front, tworząc niezależną partię. L. S. Stavrianos, *The Greek National Liberation Front. Study in Resistance Organisations and Administration*, „Journal of Modern History” 1952, vol. 24, s. 44–55.

⁶ G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 14–23.

⁷ Niewątpliwie istotne znaczenie dla lewicy greckiej miał powrót Nikosa Zachariadisa, który do wyzwolenia przebywał w Dachau. Po powrocie stanął na czele KKE, zapowiadając zmianę polityki i ostrzejszy kurs wobec prawicy. Zdawał on sobie sprawę, iż bez wsparcia ze strony mocarstw ani lewica, ani prawica nie odniesie w wyborach sukcesu. Z tego też względu liczył oczywiście na pomoc Sowietów. Jego pozycja w partii była wzmocniona tym, iż oprócz niewątpliwego autorytetu, jakim się cieszył, nie był również łączony z grudniową porażką lewicy. P. J. Stavrakis, *op. cit.*, s. 65.

⁸ Foreign relation of the United States (FRUS), 1945, Vol. II, Washington, 1967, DC, s. 975.

⁹ Porozumienie w Varkizie patrz: FRUS, 1945, Vol. VIII, Washington 1969, DC, s. 109–113. C. M. Woodhouse, *Modern Greece. A Short History*, London 1982, s. 255–257.

a nie kwestiami gospodarczymi, co z uwagi na fatalny stan ekonomiczny Grecji miało niebagatelne znaczenie. Natomiast wybory zdaniem populistów winny odbyć się jak najszybciej. Dla prawicy miało to znaczenie, gdyż mogła wykorzystać osłabienie lewicy po porażce z grudnia 1944 r. W tym upatrywała szansy na odniesienie sukcesu wyborczego¹⁰. Lewica z uwagi na osłabienie uważała, iż wybory i plebiscyt należy odsunąć. Nikos Zachariadis z KKE domagał się zmiany porządku ustalonego w Varkizie, nie chcąc dopuścić do plebiscytu przed wyborami, a nawet proponując jego odłożenie na bliżej nie sprecyzowany termin¹¹. Było to wynikiem przeświadczenia, że w razie zwycięstwa prawicy w wyborach powrót króla będzie również przesądzony.

Tak przedstawiała się sytuacja polityczna Grecji. Jaką postawę wobec zbliżających się wyborów zajęły Stany Zjednoczone? Można ją scharakteryzować w trzech punktach. Po pierwsze, wybory muszą być wolne, co podkreślano w Jałtańskiej Deklaracji Wyzwolonej Europy. Po drugie, należy je przeprowadzić możliwie szybko, co powinno wpłynąć na stabilizację sytuacji zarówno politycznej, jak i ekonomicznej kraju. Po trzecie, Washington stał na stanowisku wspierania poczynań brytyjskich podczas wyborów ze względu na pogłębiające się rozbieżności z ZSRR.

Jałtańska Deklaracja Wyzwolonej Europy, podpisana 11 lutego 1945 r., głównie z amerykańskiej inicjatywy, miała zapobiec podziałowi wpływów w Europie między lewicą popieraną przez ZSRR a prawicą popieraną przez Anglosasów. Zawierała propozycję pomocy mocarstw w odbudowie gospodarczej i politycznej państw zniszczonych po II wojnie. Mówiono w niej o wolności i demokracji. Podkreślano, że trzy rządy będą „wspólnie pomagać ludziom w każdym europejskim wyzwolonym, albo byłym satelickim państwie osi, w ustanowieniu warunków dla pokoju, wewnętrznego spokoju, odbudowy gospodarczej, tworzenia rządów [...] reprezentujących wszystkie demokratyczne siły”. W Deklaracji podkreślano, że mocarstwa będą dążyć do jak najszybszego ustanowienia nowych rządów przez wolne wybory parlamentarne zgodne z wolą ludzi oraz pomogą w ich przeprowadzeniu, jeśli będzie to potrzebne¹². Ogromną rolę porozumienia jałtańskiego podkreślał prezydent Roosevelt 1 marca 1945 r. w Kongresie, kiedy uznał je za koniec jednostronnych akcji i podziałów na strefy wpływów¹³. Deklaracja miała dla Stanów Zjednoczonych duże znaczenie, gdyż była próbą odejścia od porozumienia październikowego z roku 1944 i bilateralnego układu sowiecko-angielskiego na rzecz kontroli trzech mocarstw, czyli koncepcji trzech

¹⁰ Public Record Office (PRO), Foreign Office (FO) 371/48 384 R 15 778/15 778/19.

¹¹ S. G. Xydis, *op. cit.*, s. 93.

¹² *Report of the Allied Mission to Observe the Greek Election*, Washington 1947, s. 2; FRUS, 1945, Vol. II, s. 158.

¹³ B. R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East. Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece*, Princeton 1980, s. 231.

policjantów¹⁴. Jednak w praktyce, jak pokazała przyszłość, ustalone w 1944 r. wpływy uległy jedynie pewnym korektom¹⁵. Deklaracja była dla Roosevelta jednym z głównych elementów powojennej polityki wobec Europy Wschodniej. Dla kontroli wykonania jej założeń usiłował stworzyć Wysoką Komisję, ale próby te nie powiodły się głównie ze względu na nieprzychylnie stanowisko Moskwy¹⁶. Opinie ZSRR na temat udziału w Komisji były od początku wyraźnie nieprzychylnie. Stalin już podczas obrad w Jałcie, 8 lutego, sprzeciwił się propozycji Churchilla, aby podczas wyborów w Polsce, Grecji, Jugosławii i Włoszech byli obecni obserwatorzy, a 4 maja oficjalnie zajął negatywne stanowisko¹⁷.

Temat deklaracji powrócił jednak 17 lipca na konferencji w Poczdamie, gdy prezydent Truman zwrócił uwagę, że trzeba wypełniać zobowiązania podjęte w Jałcie dotyczące szczególnie reorganizacji rządów i kwestii wyborów. Uważał on, że w Bułgarii i Rumunii należy ustanowić rządy bardziej reprezentatywne i pomóc w przeprowadzeniu wyborów, tworząc misję obserwatorów, która czuwałaby nad prawidłowością głosowania¹⁸. Obserwacja ta odsunęłaby zarzuty, iż wyniki wyborów zostały sfalszowane.

Anglosasi uważali, iż kontrola nad przebiegiem głosowania będzie korzystna ze względu na zbliżające się wybory w państwach strefy sowieckiej. Obawiano się jednak, że ZSRR po raz kolejny nie zgodzi się na stworzenie misji kontrolującej ich przebieg¹⁹.

Zgodnie z przewidywaniami Stalin przyjmował propozycję Stanów Zjednoczonych bez zrozumienia, a pomoc w wyborach uznał za mieszanie się

¹⁴ Układ angielsko-sowiecki z 9 X 1944 dotyczył podziału wpływów na Bałkanach, patrz FO 371/43 307 N 6587; W. Churchill, *Druga wojna światowa*, t. VI, ks. 2, Gdańsk 1996, s. 226–243. W porozumieniu tym Anglia uzyskała 90% wpływów w Grecji.

¹⁵ Churchill akceptował Deklarację Wyzwolonej Europy, zdając sobie sprawę, że poczynania Stalina w Bułgarii czy Rumunii mogą okazać się niebezpieczne dla interesów Wielkiej Brytanii. V. Mastny, *Russian Road to the Cold War. Diplomacy and the Politics of Communism 1941–1945*, New York 1979, s. 208.

¹⁶ *Roosevelt and Churchill. Their Secret War Time Correspondence*, ed. F. L. Loewenheim, New York 1975, s. 502.

¹⁷ Dalsze dyskusje były toczone na konferencji w Londynie od 21 IX do 1 X, jak i w Moskwie 16–26 XII, gdzie sugerowano stworzenie nieformalnej grupy do wymiany poglądów na temat wyborów, ale stanowisko Moskwy nie uległo zmianie. FRUS, 1945, Vol. II, s. 1041–1043; S. G. Xydis, *op. cit.*, s. 154, 173; Z. A. Carr, *Truman Stalin and Peace*, New York 1950, s. 47.

¹⁸ *The Teheran Yalta & Potsdam Conferences Documents*, Moscow 1969, s. 148; S. G. Xydis, *op. cit.*, s. 109–110.

¹⁹ *Documentary History...*, vol. II, s. 83–84. Jeśli chodzi o opinię amerykańską na temat wolności w państwach strefy wschodniej, to Mark Etridge, wysłany w październiku przez Jamesa Byrnesa do Bułgarii i Rumunii, stwierdził, iż rządy są tam niereprezentatywne i autorytarne. B. R. Kuniholm, *op. cit.*, s. 248.

w wewnętrzne sprawy państw. Uważał, że jeśli ZSRR nie ingeruje w sprawy Grecji, to Anglosasi nie powinni ingerować w Bułgarii czy Rumunii²⁰.

Tak w skrócie można przedstawić negocjacje na forum międzynarodowym dotyczące wyborów. Jakie miały one konsekwencje dla Grecji? Po pierwsze, Amerykanie wyciągnęli wnioski z postawy Stalina i byli świadomi, że Moskwa nie będzie uczestniczyła w misji. Zwrócili również uwagę na zaostrenie polityki Stalina wobec tego państwa²¹. Nie ulega również wątpliwości, że obserwując rozwój greckiej sceny politycznej i popularność EAM, Moskwa liczyła na sukces lewicy w wyborach i zniesienie w Grecji monarchii.

Jak Stalin tłumaczył oficjalnie swoją postawę wobec propozycji stworzenia misji w Grecji? W wypowiedziach, jak na przykład 5 maja, podkreślał, że obecność misji obserwatorów podczas wyborów jest ingerencją w wewnętrzne sprawy państwa²². Natomiast w memorandum Sowieckiej Delegacji na Konferencję Ministrów Spraw Zagranicznych z 12 września 1945 r. zawarte było stwierdzenie, iż sytuacja w Grecji uniemożliwia przeprowadzenie wolnych wyborów, dlatego ZSRR nie może brać za nie odpowiedzialności²³.

Departament Stanu miał inne zdanie. Amerykanie w dyskusjach z Brytyjczykami podkreślali rolę obserwatorów i odrzucali opinię Moskwy, iż będą oni łamać suwerenność Grecji²⁴. James Byrnes zapewniał 22 listopada 1945 r., iż Amerykanie nie będą wpływać na wynik wyborów i rząd nie ma żadnych sympatii politycznych, a rezultat głosowania winien być zgodny z odczuciami Greków²⁵.

Prezydent, mimo nieprzychylniej opinii ZSRR, postanowił prowadzić politykę wobec Grecji zgodnie z założeniami zawartymi w Deklaracji Wyzwolonej Europy. Taką postawę zawierają również oświadczenia polityków, np. Memorandum Dyrektora Wydziału Bliskowschodniego i Afrykańskiego Philipa Murraya podkreślającego, że zadaniem Stanów Zjednoczonych

²⁰ H. Feis, *Between War and Peace. The Potsdam Conference*, New Yearsey 1960, s. 198.

²¹ Już w styczniu 1946 r. Sowieci zażądali na forum ONZ usunięcia wojsk brytyjskich z Grecji. Inny przykład polityki sowieckiej wzbudzający zaniepokojenie w Waszyngtonie to: np. układ z 11 IV 1946 r. sowiecko-jugosłowiański, który był niezgodny z porozumieniem zawartym między Stalinem a Churchillem w październiku 1944. Nie dziwi więc fakt, iż 28 IV Churchill nie omieszkał ostrzec Stalina, aby nie ingerował w Grecji i nie łamał zawartych porozumień. Również Washington nie był zachwycony działaniami Moskwy, a początek twardej polityki wobec Stalina jest zauważalny w zmianach administracyjnych w Stanach, np. w odsunięciu 2 VII Stettinusa i zastąpieniu go Jamesem Byrnesem czy w odejściu Henry'ego Morgenthau, zwolennika udzielenia pożyczki ZSRR. G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 171; P. J. Stravrakis, *op. cit.*, s. 84; J. Byrnes, *One in Lifetime*, s. 30, 93, 100.

²² FO 371/58 670 R 1139/1/19; 58 686 R 5563/1/19; FRUS, 1945, Vol. VIII, s. 126; Vol. II, s. 1047-1052.

²³ FRUS, 1945, Vol. VIII, s. 156-167.

²⁴ *Ibidem*, s. 132.

²⁵ FO 371/48 411 R 20 449/7396/19.

w Grecji jest popieranie reprezentatywnego rządu, który zapewni stabilizację i doprowadzi do wolnych wyborów i plebiscytu, Memorandum Sekretarza Stanu do Trumana, nawołujące do wspierania dążeń do ustanowienia wolnych rządów cieszących się poparciem społeczeństwa, oraz orędzie Roosevelta w Kongresie z 6 stycznia 1945 r. wygłoszone w podobnym tonie²⁶.

Stany Zjednoczone nieoficjalnie sympatyzowały jednak z republikanami uważając, iż dzięki nim uda się uniknąć zarówno reżimu lewicy, jak i skrajnej prawicy. Było to zgodne z założeniami ogólnymi dyplomacji Washingtonu zmierzającej do popierania rządów centro-lewicowych, które mogły być szansą na kompromis i porozumienie między lewicą a prawicą.

Jak już zostało wspomniane, wypełnienie założeń Deklaracji było ściśle związane ze stworzeniem misji sojuszniczej. O możliwości jej działania w Grecji mówiło nie tylko porozumienie z Jalty, ale także wspomniany układ z 12 lutego 1945 r. w Varkizie. Świadczy to o tym, iż z formalnego punktu widzenia niewątpliwie istniały przesłanki do działania takiej grupy.

Jak przedstawiała się geneza tworzenia misji? Procedurę rozpoczęli Anglicy 16 czerwca zapraszając Stany Zjednoczone do współpracy. Uważali, iż ambasadorowie brytyjski i amerykański winni przedyskutować kwestię wyborów i zasugerować rządowi greckiemu, że powinny być one przeprowadzone możliwie szybko i przy obecności obserwatorów. Byli również przychylnie nastawieni do ewentualnego odłożenia plebiscytu na okres około 6 miesięcy po wyborach. Dawało to możliwość jego przeprowadzenia przez nowy parlament, co zwiększałoby niewątpliwie wiarygodność. Zgodnie z tą sugestią 3 lipca 1945 r. ambasadorzy amerykański i brytyjski donieśli premierowi Voulgarisowi, iż gotowi są uczestniczyć w misji międzysojuszniczej złożonej z Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, ZSRR i Francji²⁷.

Sekretarz stanu 4 lipca 1945 przekonywał w memorandum również prezydenta Trumana, iż Stany Zjednoczone winny uczestniczyć w misji obserwatorów, bo jest to zgodne z wcześniejszymi porozumieniami. Sugerował, iż misja winna liczyć 5000 osób. Uważał on, iż należy wystąpić z taką inicjatywą do rządu greckiego²⁸. Administracja Trumana, jak i sam prezydent byli zgodni co do konieczności obserwacji wyborów. W nieco skąpej wypowiedzi w kwestii obserwatorów Truman napisał jedynie do J. Byrnesa 4 lipca: „Zgadzam się”²⁹. Amerykanie 5 lipca oficjalnie przyjęli propozycje rządu greckiego³⁰. Jak widać, sama idea stworzenia misji wyszła nie ze strony rządu greckiego, ale od Anglosasów. Oficjalnie jednak podano, iż misja była utworzona na prośbę Grecji³¹.

²⁶ FRUS, 1945, s. 99, 130.

²⁷ H. Feis, *op. cit.*, s. 289.

²⁸ FRUS, 1945, Vol. II, s. 131.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ S. G. Xydis, *op. cit.*, s. 107.

³¹ FO 371/58 681 R 10 068/3220/19.

Rosjanie 19 lipca ostatecznie odmówili udziału w misji obserwatorów w Grecji, oskarżając jednocześnie jej rząd o prześladowanie elementów demokratycznych i niereprezentatywność. Dodatkowo Mołotow 20 lipca podkreślił, że Grecja jest krajem anarchii i monarchofaszystowskiego terrorku³².

Przychylnie było natomiast stanowisko Francji. W dniu 18 lipca ambasador Caffery zawiadomił sekretarza stanu, iż Francja również godzi się na udział w misji³³.

Rządy Wielkiej Brytanii, Francji i Stanów Zjednoczonych we wspólnym oświadczeniu 19 września przyjęły oficjalne zaproszenie Grecji do obserwowania wyborów³⁴. Następnego dnia Byrnes, Bidault i Bevin podpisali deklarację o wysłaniu obserwatorów, w której podkreślano, iż misja będzie strzegła uczciwości wyborów oraz porządku i spokoju w okresie ich trwania³⁵.

Istotnym zagadnieniem jest niewątpliwie stanowisko trzech najbardziej liczących się sił politycznych w Grecji: strony rządowej, lewicy i regenta Damaskinosa wobec koncepcji przysłania misji? Czy uznali ją za pomoc czy ingerencję w wewnętrzne sprawy? W początkowej fazie dyskusji zarówno lewica, jak i prawica przyjęły propozycję z pełnym poparciem. Szczególnie lewica liczyła na to, iż udział ZSRR w misji wpłynie na większe zaangażowanie Moskwy w sprawy Grecji³⁶. Stanowisko EAM uległo jednak zmianie, gdy Stalin odmówił uczestnictwa w misji. Wówczas koncepcja obserwacji wyborów spotkała się ze zdecydowaną krytyką z ich strony, o czym świadczą chociażby wypowiedzi w lewicowym „Rizospastis” z 20 grudnia, sceptycznie oceniające przyjazd obserwatorów³⁷. Warto dodać, że Zachariadis w tym okresie domagał się jednocześnie wycofania wojsk brytyjskich z Grecji, oskarżając rząd w Londynie o narzucanie ekonomicznej i politycznej zależności.

Zupełnie inne było stanowisko rządu greckiego. W dniu 20 sierpnia wyraził on zadowolenie, iż wybory będą obserwowane przez Francuzów, Brytyjczyków i Amerykanów, a odpowiedź odmowną ZSRR przyjął z „rozczarowaniem”³⁸.

Regent Damaskinos sprawujący swój urząd od grudnia 1944 r., zmęczony walkami politycznymi, uważał, iż w zaistniałych okolicznościach wybory należy przeprowadzić możliwie szybko. Podkreślał on, w swoim memorandum podczas pobytu w Londynie 9 września, że Wielka Brytania i Stany

³² E. Barker, *Truce in the Balkan*, s. 182; J. Xydis, *op. cit.*, s. 107–109.

³³ FO 371/58 670 R 1116/1/19, 22 I 46 extract from News Chronicle; FO 371/58 669 R 1062/1/19; FRUS, 1945, Vol. VIII, s. 144.

³⁴ *Report of the Allied Mission to Observe the Greek Election*, Washington 1946, s. 2.

³⁵ FRUS, 1945, Vol. II, s. 1041–1047.

³⁶ P. J. Stavrakis, *op. cit.*, s. 70.

³⁷ S. G. Xydis, *op. cit.*, s. 138.

³⁸ FRUS, 1945, Vol. VIII, s. 147.

Zjednoczone winny popierać jak najszybszy termin wyborów, natomiast kwestię plebiscytu należy odłożyć na okres około trzech lat. Uważał on, iż plebiscyt należy przeprowadzić w momencie uspokojenia sytuacji politycznej w kraju³⁹. Zarówno Amerykanie, jak i Anglicy akceptowali jego stanowisko dotyczące wyborów. Washington uważał, że im szybciej zostaną one przeprowadzone, tym szybciej rozpocznie się odbudowa gospodarcza Grecji⁴⁰. Świadczy o tym chociażby wystąpienie Bevina w Izbie Gmin z 20 sierpnia, w którym wyraził nadzieję, iż wybory odbędą się w możliwie szybkim terminie. Podkreślił jednak, że Wielka Brytania nie będzie wywierała na rząd grecki żadnych nacisków⁴¹. Ostatecznie w kwestii plebiscytu 15 września Bevin i Byrnes zajęli stanowisko, iż można go odłożyć, ale nie na trzy lata. Obaj politycy przeciwstawiali się jednak oficjalnemu wzięciu odpowiedzialności za przesunięcie terminu plebiscytu, czego pragnął Damaskinos nie chcąc być posądzonym o popieranie republikanów.

Dnia 20 września ogłoszono stanowisko Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii popierające szybki termin przeprowadzenia wyborów i odłożenie plebiscytu nie precyzując jednak jego terminu⁴².

Zgodnie z propozycjami Damaskinosa i Anglosasów 6 października 1945 r. premier Voulgaris ogłosił, iż wybory odbędą się 20 stycznia 1946 r. Po tym oświadczeniu republikanie wnieśli sprzeciw uważając, iż przed wiosną 1946 r. Grecy nie będą gotowi do wyborów. Nie potrafiąc poradzić sobie z opozycją Voulgaris podał się do dymisji (8 października). Rezygnacja ta była dla Grecji niekorzystna, ponieważ częste zmiany władzy przed wyborami wpływały destabilizująco na sytuację polityczną. Stworzenie kolejnego rządu, który zyskałby poparcie większości ugrupowań wydawało się praktycznie niemożliwe. Anglosasi, zgodnie z przedstawionymi założeniami, stali wówczas na stanowisku stworzenia rządu centro-lewicowego, z wyłączeniem oczywiście KKE, uważając go za jedyną szansę politycznego konsensusu. Damaskinos obawiał się jednak sprzeciwu komunistów i prawicy⁴³. W tej sytuacji 17 października stworzył on samodzielnie rząd złożony głównie z prawicy. W stronę lewicy też wyciągnął dłoń, proponując odłożenie wyborów do wiosny 1946 r.⁴⁴ Rząd jego przetrwał jednak jedynie do 1 listopada.

Dla amerykańskiej racji stanu najistotniejsze było w tym momencie skonstruowanie rządu, który nie dopuściłby do konfliktu zbrojnego między lewicą i prawicą, gdyż niewątpliwie uniemożliwiłoby to przeprowadzenie

³⁹ FRUS 1945, Vol. VIII, s. 150, 157; G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 134.

⁴⁰ FRUS, 1945, Vol. VIII, s. 117; G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 128–129.

⁴¹ *Hansard 1945–1946*, Vol. 413, cols 289–291.

⁴² G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 136.

⁴³ P. J. Stavrakis, *op. cit.*, s. 87; G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 139.

⁴⁴ G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 144.

wyborów. W zaistniałym zamieszaniu i braku stabilizacji politycznej i gospodarczej do Grecji w listopadzie został wysłany Hector McNeil, podsekretarz stanu. Na konferencji prasowej zapewnił, iż Grecy sami wybiorą rodzaj rządu, a potem ruszą prace nad odbudową kraju⁴⁵.

Przy poparciu Anglosasów sformułowano nowy rząd (26 listopada 1945) z socjalistą Themistoclesem Sophoulisem jako premierem i Joanisem Sofianopoulosem jako szefem MSZ. Komuniści 22 listopada oświadczyli, iż będą nowy rząd „tolerować”. Było to oczywiście związane z faktem, iż nowym premierem był socjalista⁴⁶.

Oczywiście pierwsze istotne oświadczenie nowego premiera musiało dotyczyć wyborów. Bez konsultacji z rządem ogłosił on, iż wybory odbędą się 31 marca 1946 r. Spowodowało to protesty ze strony niektórych ministrów republikańskich, takich jak Sophianpoulos czy Kaphandaris. Sophianopoulos wysłał m. in. telegramy do Washingtonu i Londynu z prośbą o wpływ na przesunięcie wyborów przynajmniej o 20 dni, aby było więcej czasu na ich przygotowanie⁴⁷. Ponieważ Amerykanom zależało na jak najszybszej legalizacji władzy w Grecji, dlatego członek misji amerykańskiej Kohler w rozmowie z Sophianopoulosem wyjaśnił, iż 20 dni niczego nie zmieni i tak krótki okres nie wpłynie na żadne pozytywne zmiany, a więc przesuwanie wyborów mija się z celem. Prywatnie uważał to nawet za absurd⁴⁸. Mimo iż grecki minister spraw zagranicznych uznał argumenty amerykańskie, to jednak lewica nie zmieniła swojego negatywnego stosunku i 11 grudnia EAM wycofała swoje poparcie dla rządu oraz ogłosiła, że nie weźmie udziału w wyborach, jeśli nie zostanie utworzony nowy rząd z silnym udziałem EAM⁴⁹.

Warto podkreślić, iż było to stanowisko krytykowane nie tylko przez Amerykanów jako aspołeczne, ale również przez Stalina. W dniu 15 stycznia 1946 r. przedstawiciele KKE na czele z Mitsosem Partsalidisem udali się na spotkanie do Moskwy, gdzie wyraźnie uzyskali wskazówki, aby brać udział w wyborach i skupić się na celach politycznych, nie militarnych. Świadczy to o tym, iż Stalin był skłonny wspomagać KKE jako siłę polityczną powstrzymującą się od konfliktów, a nie rebelianta⁵⁰.

Komuniści greccy, a szczególnie Zachariadis, nie akceptowali jednak wytycznych Kremla⁵¹. Lewica mogła sobie na to pozwolić ze względu na

⁴⁵ FRUS, 1946, Vol. VII, s. 92, 121.

⁴⁶ Natomiast król Jerzy uznał utworzenie takiego rządu za błąd nie wierząc, iż republikanie zapewnią uczciwe wybory. Amerykanie byli jednak przekonani, iż rząd ten jest ostatnią szansą dla lewicy na porozumienie się z prawicą.

⁴⁷ G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 156.

⁴⁸ FRUS, 1945, Vol. II, s. 187; G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 157.

⁴⁹ G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 157.

⁵⁰ L. Berentzen, O. Smith, J. Iatrides, ed., *Studies in the History of the Greek Civil War*, Copenhaga 1987, s. 203.

⁵¹ J. P. Stavrakis, *op. cit.*, s. 92.

dwa fakty: po pierwsze, to ona była główną siłą, która prowadziła walkę z okupantem, dlatego cieszyła się poparciem społecznym; po drugie, sytuacja gospodarcza Grecji była fatalna i nie ulegała od dłuższego czasu żadnej poprawie, co wzmacniało pozycję lewicy głoszącej hasła reform. Zauważył to także ambasador MacVeagh, który 11 stycznia 1946 r. donosił do Washingtonu, iż bez pomocy gospodarczej rząd Sophoulisa upadnie, a wówczas rządy przejmie ekstremalna lewica⁵².

Skomplikowanej sytuacji gospodarczej w okresie przedwyborczym towarzyszył również zamęt polityczny, gdyż działało wówczas w Grecji około 40 różnych ugrupowań. Wybory były także utrudnione przez fakt, iż w okresie międzywojennym zabroniona była działalność partii politycznych. Stąd zauważalny był pewien brak praktyki politycznej⁵³.

Po ustaleniu terminu wyborów zostały podjęte prace nad przygotowaniem działania misji obserwatorów. Dnia 11 stycznia prezydent mianował obserwatorów amerykańskich⁵⁴. Byli to m. in. J. C. Malony – publicysta, J. G. Rogers – były asystent sekretarza stanu, H. B. Wells – president of Indian University⁵⁵. Dnia 12 stycznia 1946 r. podpisane zostało w Londynie porozumienie dotyczące działalności misji podkreślające jej cywilny charakter. Ze strony amerykańskiej jej szefem był Henry F. Grady (mianowany 25 października 1945 r.) – były asystent sekretarza stanu, ze strony brytyjskiej R. T. Windle, i ze strony francuskiej Armand Laparr⁵⁶.

Grady po przyjeździe do Grecji przedstawił stanowisko amerykańskie oświadczając, iż intencją amerykańską jest podtrzymywanie idei demokracji i wolności. Podkreślił jednocześnie, że Grecy sami zadecydują, jaki charakter ma mieć ich rząd i parlament. Zapewnił, iż w tych okolicznościach chętnie się misji podjął⁵⁷.

W dniu 5 grudnia przygotowano oświadczenie misji dla prasy greckiej, w którym przedstawiono cykl stworzenia grup obserwatorów, które miały być rozesłane po całym kraju w celu zebrania informacji o skali przygotowań

⁵² Już Voulgaris nie radził sobie z problemami gospodarczymi w Grecji takimi jak 300% inflacją i biedą 40% społeczeństwa, a rząd Sophoulisa nie zdołał również doprowadzić do zmiany sytuacji. Departament Stanu świadom powagi sytuacji gospodarczej Grecji zdecydował się na udzielenie pożyczki z Export Import Banku w wysokości 25 mln (I 1946 r.). Nie mogło to jednak wywołać entuzjazmu, gdyż Grecy potrzebowali dziesięciokrotnie większej sumy, aby doprowadzić do stabilizacji gospodarki. Również Brytyjczycy zdecydowali się udzielić 10 mln pożyczki na umocnienie drachmy. Zniszczenia w Grecji patrz: B. Sweet Escott, *Greece Political and Economic Survey 1939–1953*, London 1954, s. 93–96; R. F. Miskell, *United States Economic Policy and International Relations*, London 1952, s. 209.

⁵³ *Allied Mission...*, s. 3, 6, 7.

⁵⁴ Skład FO 371/58 670 R 106/1.

⁵⁵ FO 371/58 668 R 651/1/19.

⁵⁶ *Department of State Bulletin, 1945*, Washington 1946, s. 611.

⁵⁷ Skład Misji i jej powołanie FO 371/48 411 R 21 508/7396/19; DS Bulletin 1945, s. 899.

do wyborów. Zapewniano, iż misja podczas wypełniania obowiązków zachowa pełną neutralność⁵⁸.

Plan organizacyjny misji przygotowały Stany Zjednoczone⁵⁹. W jej skład wchodziło 1181 osób, w tym 692 Amerykanów, i była to misja najliczniejsza (91 cywilów i 601 wojskowych)⁶⁰. Grecję podzielono na pięć dystryktów, w których działali obserwatorzy (Ateny, Herakleion, Tripolis, Patras, Saloniki)⁶¹.

Zadania misji były związane przede wszystkim z kontrolą list wyborczych, a także czuwaniem nad przebiegiem wyborów w dniu głosowania. Przedstawiciele misji odbyli również liczne spotkania z politykami greckimi i premierem w celu zapoznania się z sytuacją na greckiej scenie politycznej. Oprócz tego misja przygotowywała także codzienne raporty⁶².

Niewątpliwie interesujący jest układ sił politycznych w okresie przedwyborczym. Prawica skupiona była w Narodowej Unii Politycznej obejmującej Zjednoczoną Koalicję Partii Narodowych (złożoną z populistów i innych 10 małych partii prawicowych), Partię Narodową Zerwasa i 8 mniej liczących się ugrupowań. Centrum stanowiła przede wszystkim Partia Liberalna (przeciwnicy monarchii) i centroprawica Narodowa Unia Polityczna neutralna wobec ustroju, Partia Liberalna Venizelosa, Unia Republikanów, Narodowa Unia Pracy, Partia Rolnicza Mylona, lewica reprezentowana była przez Partię Socjalistyczną oraz Unię Lewicowych Demokratów Johna Sophianopouloasa. Odmówili uczestnictwa: koalicja EAM i SKELD – socjaliści⁶³. Komuniści zdecydowali się na bojkot wyborów, mimo iż Kreml uważał, jak już wcześniej zostało zasugerowane, iż jest to błąd polityczny. Dnia 12 lutego 1946 r. w pierwszą rocznicę podpisania porozumienia w Varkizie, Centralny Komitet KKE zdecydował się na walkę przeciwko „faszystom”⁶⁴. Komuniści ocenili ówczesny rząd grecki jako kreowany przez Bevina, a parlament jako anglosaski. Wynikiem takiej sytuacji miała być

⁵⁸ FRUS, 1945, Vol. VIII, s. 186.

⁵⁹ Składała się ona z Biura Centralnego, Rady Centralnej, w skład której wchodziłi trzej szefowie, z których każdy co trzy tygodnie stawał na jej czele, oraz inne wyszczególnione osoby. Trzecim organem było Dowództwo Militarne złożone z dwóch wydziałów operacyjnego i administracyjnego. *Report of the Allied...*, s. 4.

⁶⁰ 12 I 46 r. w „New York Times” podano, iż zostanie wysłanych około 600 Amerykanów. FO 371/58 669 R 845/1/19.

⁶¹ „The Manchester Guardian”, 13 III 1946, s. 5.

⁶² Przykład raportu FO 371/58 681 R 4724/1/G.

⁶³ Układ sił przed wyborami FO 371/58 681 R 4702/1 G, partie lista FO 371/58 681 R 4799/1/19; 58 686 R 5800/1/19; 58 712 R 5684/1/19.

⁶⁴ H. X. Jones, *A New Kind of War. American Global Strategy and the Truman Doctrine*, New York 1989, s. 18. Stanowisko Stalina zgodne było z jego założeniami politycznymi. Według niego w państwach, gdzie Sowietom nie mieli silnych wpływów, należało doprowadzić do sytuacji, aby lewica odnosiła sukcesy wyborcze, co dawało szansę na sterowanie państwem.

ich absencja wyborcza. Partia rolnicza Mylona 20 marca, a więc tuż przed głosowaniem, zdecydowała się na udział w wyborach⁶⁵.

Z przedstawionych partii społeczeństwo greckie na podstawie ordynacji wyborczej z 9 czerwca 1945 r. i prawa wyborczego z 27 marca 1946 r. miało wybrać 354 przedstawicieli. Prawo wyborcze posiadał każdy obywatel, który ukończył 21. rok życia i nie był pozbawiony praw publicznych⁶⁶. Sporna pozostawała również kwestia rodzaju systemu głosowania. Prawica preferowała większościowy, republikanie natomiast proporcjonalny, który ostatecznie został wybrany⁶⁷. Można dodać, że Stany Zjednoczone nie miały żadnych preferencji, a Brytyjczycy popierali większościowy.

Jak skomplikowana była sytuacja polityczna przed wyborami, świadczy fakt nieustannych walk, jakie były prowadzone między lewicą a prawicą. Walka ta była związana nie tylko z agresywną kampanią wyborczą, ale także towarzyszącymi jej zamieszkami⁶⁸. Przykładem tego są starcia na Peloponezie między skrajnie prawicową partią X, do której Amerykanie, a szczególnie DS, odnosili się niechętnie, a komunistami, czy konflikty na północy kraju zdominowanej przez lewicę⁶⁹. Dnia 1 stycznia 1946 r. EAM podczas konferencji prasowej w Paryżu ostro krytykowała sytuację przed wyborami⁷⁰. Ze względu na zaistniałą sytuację nawet premier Sophoulis wątpił, czy wybory będą wolne⁷¹. Amerykanie, jak twierdził 19 lipca ambasador MacVeagh, byli przekonani, że mimo tego wybory będą wolne, gdyż Grecy cieszą się pełną swobodą polityczną łącznie z uczestnikami powstania z 1944 r. W Stanach Zjednoczonych istniała świadomość, iż w Grecji bardzo niewiele potrzeba, aby doszło do poważnego konfliktu zbrojnego, którego przykład miał miejsce już w 1944 r.⁷² Washington miał jednak nadzieję, że nic takiego się nie stanie i wolne wybory odbędą się w oznaczonym terminie⁷³.

Wybory, które odbyły się 30 marca 1946 r., okazały się sukcesem prawicy. Rojaliści i konserwatyści uzyskali 231 głosów, liberałowie 48, a ludowcy 51 z 354 miejsc⁷⁴.

⁶⁵ FO 371/58 681 R 4548/15/19; „Daily Herald”, 21 III 1946.

⁶⁶ Tekst prawa FO 371 R 4796/1/19, prawo wyborcze mieli również żołnierze.

⁶⁷ FO 371/R 554/1/19; FRUS, 1945, Vol. VIII, s. 190.

⁶⁸ Plakaty wyborcze, FO 371/58 685 R 5481/1/19.

⁶⁹ G. M. Alexander, *op. cit.*, s. 170, Partia X miała około 200 członków.

⁷⁰ FO 371/58 670 R 1198/1/19.

⁷¹ „Manchester Guardian”, 28 II 46, s. 5.

⁷² P. J. Stavrakis, *op. cit.*, s. 90.

⁷³ FO 371/58 681 R 4618/1/G. *British Political and Military Strategy in Central Eastern and Southern Europe*, ed. W. Deakin, E. Barker, London 1988, s. 69; J. O. Iatrides, *Revolt in Athens. The Greek Communist „Second Round” 1944–1945*, New Jersey 1972, s. 83.

⁷⁴ H. Jones, *op. cit.*, s. 17. Z 1 117 500 głosów populiści uzyskali 610 500, liberałowie 160 000, Narodowa Unia Polityczna 213 500, Partia Narodowa Zerwasa 65 000, niezależni 20 669. FO 371/58 681 R 6591/1/19.

Amerykanie nie byli w pełni zadowoleni z sukcesu wyborczego prawicy uważając, iż centrolewica dałaby szansę większego porozumienia greckim ugrupowaniom politycznym.

Oczywiście lewica komunistyczna uznała wybory za sfałszowane. W Belgradzie prasa cytowała oświadczenia Zachariadisa na temat nieuczciwości wyborów i brytyjskiej interwencji w sprawę wewnętrzne Grecji⁷⁵. Rosjanie również uznali, iż wybory były przeprowadzone nieuczciwie⁷⁶.

W raporcie misji amerykańskiej przygotowanym po wyborach 10 kwietnia wyraźnie stwierdzono jednak, iż wybory były wolne, odbyły się prawidłowo, bez nadłużyc⁷⁷. Jak zawsze pojawiły się głosy nieważne, a część społeczeństwa nie wzięła w wyborach udziału, ale podczas głosowania był zachowany porządek. Absencja wyborcza była spowodowana m. in. małym zainteresowaniem Greków. Ich sytuacja materialna była tak trudna, że kwestie polityczne były przesłonięte przez biedę i brak podstawowych środków do życia. Głosowało około 1,8 mln osób, co stanowiło 49% upoważnionych. Dało to pretekst EAM do twierdzenia, iż 51% zamierzało oddać swój głos na niego. W rzeczywistości EAM mógł zdobyć od 15 do 28% głosów⁷⁸. W prasie greckiej, np. „Elefteria”, „Vima”, uważano, że wybory nie są świadectwem odczuć społeczeństwa, bo nie uczestniczyła w nich lewica, poza tym uważano, iż 13 z 14 partii to te, które „czyszczą buty króla”⁷⁹.

Sukces wyborczy prawicy oraz osłabienie lewicy w Grecji stało się jedną z głównych przyczyn wybuchu wojny domowej Grecji w latach 1946–1949.

Podsumowując niniejsze rozważania należy podkreślić, iż 20 sierpnia Stany Zjednoczone miały swój debiut w Grecji, oświadczając, że wybory będą obserwowane przez amerykańskich przedstawicieli, tak jak to dopuszcziała Deklaracja Wyzwolonej Europy i układ w Varkizie. Był to debiut dość udany, gdyż Amerykanie zrealizowali swoje cele polityczne. Po pierwsze, odbyły się wolne wybory obserwowane przez międzynarodowych przedstawicieli. Miały miejsce w rok po porozumieniu w Varkizie i można przyjąć, iż był to pierwszy termin możliwy do zaakceptowania przez główne siły polityczne w Grecji. Jak podkreśla C. M. Woodhouse, nie można było wybrać rządu, dopóki w kraju nie było zapewnionej stabilizacji⁸⁰.

Bez problemów zrealizowali również trzeci cel, mianowicie pełną współpracę z Brytyjczykami. Dnia 20 sierpnia Bevin w Izbie Gmin zwrócił uwagę, że jest sprawą Greków, czy najpierw odbędą się wybory czy najpierw plebiscyt.

⁷⁵ FO 371/58 685 R 5446/1/19.

⁷⁶ FO 371/58 684 R 5336/1/19.

⁷⁷ S. G. Xydis, *op. cit.*, s. 185.

⁷⁸ G. Kuniholm, *op. cit.*, s. 353, w raporcie AMFAGU z dokumentów brytyjskich podaje się, że EAM zdobyły około 20–25%, FO 371/58 688 R 6591/1/19.

⁷⁹ FO 371/R 4791/1/19.

⁸⁰ G. Kuniholm, *op. cit.*, s. 249.

Istotne jest, iż w kwestii greckiej nastąpiło wyraźne współdziałanie Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii.

Zwracając jednak uwagę na całościową politykę amerykańską w Grecji w omawianym okresie można jednak zauważyć dążność dyplomacji Washingtonu do nieingerowania w spory polityczne między lewicą a prawicą w Grecji⁸¹. Amerykanie niechętnie ingerowali w problemy greckie, o czym świadczy chociażby fakt, że kiedy ambasador MacVeagh zaproponował większe zaangażowanie, Departament Stanu odparł, iż jest ono już większe niżby tego sobie życzone⁸².

Jedynie 21 listopada w krytycznym momencie zmian rządów Hector McNeil (podsekretarz stanu) udał się do Grecji, aby pomóc w zażegnaniu sporów politycznych.

Jakkolwiek założeniem amerykańskiej polityki w Grecji była nieingerencja w jej wewnętrzne sprawy, to jednak Deklaracja Jałtańska wymagała częściowej rewizji tej polityki i pomocy w okresie wyborów.

Warto podkreślić, iż wybory odbywały się w niełatwej sytuacji międzynarodowej. Wystarczy wspomnieć marcowe wystąpienie Churchilla w Fulton, kwestię cieśnin czarnomorskich czy kryzysu irańskiego.

Międzynarodowym akcentem amerykańskim w tym okresie była niewątpliwie huczna wizyta okrętu wojennego „Providence” w Grecji (6 grudnia 1945), kiedy to w gazetach greckich pisano, iż Stany Zjednoczone stały się gwarantem światowego pokoju, „panią mórz i oceanów oraz arbitrem międzynarodowym”, a także druga podróż „Missouri” do Turcji i Grecji tuż przed wyborami, co miało również swój wymiar prestiżowy⁸³.

Uczestnictwo Stanów Zjednoczonych w misji obserwatorów jako realizacja postanowień jałtańskich było także pierwszym krokiem w popieraniu brytyjskiej polityki powstrzymywania Sowieców na Bałkanach. Za nią poszły: pomoc gospodarcza, bez której nie mogło być stabilizacji politycznej i wreszcie ogłoszenie doktryny Trumana.

Маггожата Франкевич

АМЕРИКАНСКАЯ ПОЗИЦИЯ ПО ОТНОШЕНИЮ ВЫБОРОВ В ГРЕЦИИ В 1946 Г.

Парламентские выборы в Греции в 1946 г. были настолько важными потому, что становились показателем сил правых и левых. Правительство США было очень заинтересовано в скором и порядочном проведении выборов, чтобы нормализовать политическую

⁸¹ P. J. Stavrakis, *op. cit.*, s. 87.

⁸² *Ibidem*, s. 65.

⁸³ S. G. Xydis, *op. cit.*, s. 143.

и экономическую обстановку в этой стране. Победа правых на выборах не гарантировала успокоения в стране, ибо привела до обострения конфликта между правительством и коммунистами. Действия Вашингтона в Греции были связаны с международной обстановкой, а особенно в контексте американской политикой по отношению к СССР. В принципе США не принимали активного участия в решении греческого вопроса, ибо Греция находилась в английской, а не американской сфере влияния.